

---

ჰაინრიჰ ბიოლის ფონდის სამხრეთ  
კავკასიის რეგიონალურ ბიუროში  
2012 წლის 4 ივლისს გამართული საჯარო  
დისკუსია თემაზე:

„ქართული პოლიტიკის პოლუსები: სად  
არის ზომიერების რესურსი“

---

ძირითადი მომხსენებლები:

**იაგო კაჭკაჭიშვილი** - სოციოლოგი,  
თბილისის ივანე ჯავახიშვილის  
სახელმწიფო უნივერსიტეტის  
პროფესორი

**ჩარლზ ფერბენქსი** - პოლიტოლოგი,  
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის  
პროფესორი, ჰუდსონის ინსტიტუტის  
უფროსი მკვლევარი

**თამარ ჩუგოშვილი** - იურისტი,  
საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა  
ასოციაციის თავმჯდომარე

---

მოდერატორი: ნინო დანელია

---

**ნინო დანელია** - მოგესალმებით. დიდი მადლობა ყველას მობრძანებისთვის. ძალიან მნიშვნელოვანი თემაა, მით უმეტეს წინასაარჩევნო პერიოდში. სწორედ მაშინ, როდესაც ზომიერების დისკურსის არსებობა თუ არარსებობა, რაზეც დღეს თქვენთან ერთად ვიმსჯელებთ, კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას. ძალიან მნიშვნელოვანი იქნება თქვენი აზრი, საერთოდ, გვჭირდება კი, ზომიერება პოლიტიკაში თუ სწორედ რადიკალური გადაწყვეტილებები, რადიკალური დისკურსი არის გამოსავალი. ეს თემა განსაკუთრებით აქტუალური ბოლო პერიოდში გახდა. „ქართული ოცნებისთვის“ მისი მოსვლისთანავე გაცხადდა ის, რომ „შუა უნდა გაიკაფოს“, ანუ ქართული ელექტორატი მხარეების მიმართ პოლიტიკური ლოიალობების მიხედვით უნდა იყოს დალაგებული. ამას, ასევე განსაკუთრებულად, ხელს უწყობს ხელისუფლება, რომ იყოს ეს თემა - მომხრე, ჩემიანი, სხვისიანი. სხვისიანი თუ არის, მტერია.

რას ნიშნავს „ჩემიანი“ და „სხვისიანი“, ამაზეც შეიძლება ვიმსჯელოთ.

ჟურნალისტურ წრეებში, მაგალითად ერთ-ერთ სოციალურ ქსელში შალვა რამიშვილის პოსტი იყო, ვინ არიან ეს „შუაშისტები“. ამ ტერმინს მიენიჭა ძალიან ნეგატიური დატვირთვა, რომ ვინც შუაშია, ესენი არიან ადამიანები, ვინც ზის ან ორ სკამზე და არ იცის, როდის დასჭირდება გადაჯდომა მეორე სკამზე და თადარიგი აქვს დაჭერილი, ან ეს არის ადამიანი, რომელსაც არ გააჩნია პოზიცია და უპოზიციო ადამიანია.

სამეცნიერო, აკადემიურ ლიტერატურაში პოლიტიკური ზომიერების დისკურსი არის სწორედ მიუკერძოებლობის დისკურსი და რაც უფრო მეტია ასეთი ადამიანი, რაც უფრო ძლიერი და მაგარია ასეთი ფენა საზოგადოებაში, პოლიტიკური რყევები ნაკლებად ხდება. და მით უფრო სტაბილურია ხოლმე დემოკრატიები ასეთ ქვეყნებში.

ძალიან საინტერესოა მოვისმინოთ ჩვენი მომხსენებლების აზრი.

დღეს ჩვენი მომხსენებლები არიან: ბატონები ჩარლზ ფერბენქსი, რომელიც პირველად არის ბიოლის ფონდის მომხსენებელი და ჩემთვის განსაკუთრებული პატივია მისი წარდგენა. იგი არის პოლიტოლოგი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, ჰუდსონის ინსტიტუტის უფროსი მკვლევარი, და რაც ყველაზე მეტად ნიშანდობლივია, ის ამჟამად მუშაობს წიგნზე, როგორ შეიცვალა ექსტრემისტული მიმართულებები, რადიკალური მიმართულებები. ის თავად უფრო მეტს ისაუბრებს ამ თემაზე. ბატონი იაგო კაჭკაჭიშვილი, სოციოლოგი, თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, ქალბატონი თამარ ჩუგოშვილი, იურისტი, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციის თავმჯდომარე. დავიწყოთ ბატონი ჩარლზისგან.

**ჩარლზ ფერბენქსი** - დავიწყებ შეკითხვით, ექსტრემისტულია თუ არა პოლიტიკური დისკურსი და ქმედება საქართველოში? ალბათ, უმეტესობა თქვენგანი ფიქრობს, რომ პოლიტიკური დისკურსი და ქმედება საქართველოში ექსტრემისტულია, ამიტომ ამ საკითხზე საუბარს დიდ დროს არ დავუთობ. აღვნიშნავ მხოლოდ იმას, რომ საქართველოს მთავრობაში განხორციელებული ბოლოდროინდელი ცვლილებები სწორედ ამის დასტურია. ბატონი მერაბიშვილი კარგი უნარებისა და კომპეტენციების ადამიანია. თუკი არის ვინმე ვისაც სამი თვის განმავლობაში ბევრი სამუშაო ადგილის შექმნა შეუძლია, მაშინ ეს ადამიანი მერაბიშვილია. ხოლო სხვა ბოლოდროინდელი სამთავრობო ცვლილებები ისეთ შთაბეჭდილებას ტოვებს, თითქოს ძალიან სამინისტროებისათვის ერთგული და ულმობელი კანდიდატები შეირჩნენ. ეს

დანიშვნები ორ შესაძლებლობაზე მიაწინებენ: ესენია, მუქარა შესაძლო ქუჩის რევოლუციების წინააღმდეგ, ან მთავრობის მზადება მოსალოდნელი დაპირისპირების მოსაგერიებლად.

ახალი დანიშვნები ძალიან უცნაურია, რადგან მთავრობას ჰქონდა ძალიან კარგი შანსი, რომელიც მან არ გამოიყენა. რადგან ბევრია ისეთი ვისაც არ მოსწონს მთავრობა მაგრამ ამავე დროს არც ივანიშვილი მოსწონს, ანდა არჩევნებში ივანიშვილის გამარჯვების შემთხვევაში გაურკვეველი შედეგების შიში აქვს. ამ ჯგუფის კეთილგანწყობის მოსაპოვებლად მთავრობისთვის უფრო მომგებიანი იქნებოდა ისეთი კანდიდატების დანიშვნა, რომლებიც საზოგადოებაში განსაკუთრებული პატივისცემით სარგებლობენ, თუმცა ნაციონალური მოძრაობის მიმართ ნაკლები ერთგულებით გამოირჩევიან. ამ შესაძლებლობის გამოყენების ნაცვლად, რაც მთავრობისგან ზომიერი გადაწყვეტილებების მიღებას მოითხოვდა, მთავრობამ ორიენტაცია აიღო ყველაზე ცუდი მოსალოდნელი შედეგისთვის მზადყოფნაზე - სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ყველაზე ექსტრემალურ ალბათობაზე.

აქამდე ოპოზიციისთვის დამახასიათებელი იყო ექსტრემიზმი, რადგან მთავრობისაგან განსხვავებით, ის არც ქვეყანას მართავს და არც დასავლურ ზეგავლენას განიცდის. ამის მაგალითია ძველი ოპოზიცია. ერთხელ გიორგი გაჩეჩილაძემ თქვა, რომ სააკაშვილს დაიჭერდა. ბევრი მაგალითის მოყვანა შეიძლება. ივანიშვილმა ეს ტრადიცია დაარღვია - როგორც კი მოვიდა პოლიტიკაში განაცხადა, რომ „რევოლუციისა“ და „ქუჩის“ გაგონებაც კი არ სურს, მიუთითა რა იმაზე, რომ ეს ცნებები მთავრობის მხრიდან წამოსული პროვოკაციებია. მიუხედავად ამისა, დროთა განმავლობაში ივანიშვილის გამოსვლები უფრო ექსტრემისტული გახდა, მთავრობის მხრიდან მის საწინააღმდეგოდ მიმართული ქმედებების შედეგად. მაგალითად, ივანიშვილმა თქვა რომ სააკაშვილი ხელს არ უწყობს სოფლის მეურნეობის განვითარებას იმიტომ რომ ურჩევნია ხალხი მთავრობაზე დამოკიდებული იყოს. იგივე შეგვიძლია ვთქვათ ივანიშვილის მიერ მერაბიშვილისა და მთავრობის სხვა წევრების შესახებ გამოთქმულ მოსაზრებებზე. ივანიშვილმა თქვა, რომ მთავრობის წევრებმა მეტად არ უნდა მოიჭრან უკან დასახევი გზები, რადგან ბევრი დრო აღარ დარჩათ და იმგავრად უნდა მოიქცნენ, რომ შემდეგ შესაძლებლობა ჰქონდეთ თავიანთ ქვეყანაში იცხოვრონ. ცხადია, რომ ზემოთ აღნიშნული გამონათქვამები არის მუქარა მისი ოპონენტების, მათი თავისუფლების და ქონების წინააღმდეგ. ასეთი სახის განცხადებები ეწინააღმდეგება დემოკრატიზაციისკენ ტრანზიციის სხვა ქვეყნების მაგალითებს, სადაც მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს წინა მთავრობის წევრებისათვის უსაფრთხოების გარანტიების მიცემას. ამის ქართული მაგალითია შევარდნაძისა და ვარდების რევოლუციის ლიდერთა შეთანხმება.

ჩემი აზრით, მნიშვნელოვანია, ვისაუბროთ, თუ რა არის ამ ექსტრემიზმის წყაროები საქართველოში, ქართულ პოლიტიკაში? დარწმუნებული ვარ, კოლეგები ამაზე ისაუბრებენ, მაგრამ მინდა ხაზი გავუსვა ერთ ზოგად შეხედულებას, რომელზეც ბატონი გია ნოდია თავის კვლევაში „დემოკრატიზაციის კრიზისი საქართველოში“ საუბრობს. მოვიყვან ციტატას ამ კვლევიდან: „ამ პროექტის ფარგლებში განხორციელებული დისკუსიების მიხედვით, სოციალურად ყველაზე აქტიური მოსახლეობა, რომელიც პირდაპირ არ არის პოლიტიკაში ჩართული, საქართველოში დემოკრატიის დეფიციტის მთავარ მიზეზად დემოკრატიის პოლიტიკური კულტურის ნაკლებობას ასახელებს“. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, კვლევაში მონაწილეთა აზრით, მთავარი პრობლემა პოლიტიკურ კულტურაშია. ამაში სიმართლის მარცვალ ნამდვილად დევს, მაგრამ საქართველოში დემოკრატიის განვითარებას, ჩემის აზრით, უფრო ხელს უშლის ეს

რწმენა, რომელიც ქართველებს აქვთ, თითქოს პრობლემა პოლიტიკური კულტურის ნაკლებობაა. თვითმმართველობა მოითხოვს საკუთარი შესაძლებლობებისადმი რწმენას და ეს რწმენა არის ის, რაც ჩემის აზრით, ყველაზე მეტად აკლიათ ქართველებს.

ექსტრემიზმის ასეთი ახსნა, რომელიც პოლიტიკურ კულტურაზე ფოკუსირდება, პრობლემას კიდევ უფრო ზოგადს ხდის და გაურკვეველ ფორმას აძლევს. პოლიტიკურ კულტურაზე აპელირება ხელს უწყობს ქართულ „მაზოხიზმს“, რაც განსაკუთრებული ფენომენია. მაგალითად, საქართველოში როდესაც რამე პრობლემას წააწყდები ხშირად გაიგებ ასეთ ფრაზას „სხვას რას უნდა მოელოდე ქართველებისაგან!“. რა თქმა უნდა, პრობლემები რომელზეც ხალხი საუბრობს რეალურია, მაგრამ მსგავსი პორბელემები მხოლოდ საქართველოსთვის არაა დამახასიათებელი. იგივე პრობლემები არსებობს სხვა პოსტსაბჭოთა და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებშიც. მაგალითად, რუმინეთში ამას „რუმინულ მომენტს“ ეძახიან, რაც იმას ნიშნავს, რომ თუ რაიმე უარყოფითი ხდება რუმინელები ამაზე ამბობენ: „ეს მხოლოდ რუმინეთში შეიძლება მოხდეს!“.

ეს ფენომენი ქართველებშიც არსებობს - ქართველები საერთო პოსტ-კომუნისტურ გამოცდილებას საკუთარ თავზე იღებენ და ამბობენ, რომ პრობლემა ქართულ ბუნებაშია. ქართველების ეს შეხედულება არაჯანსაღია. ქართულ ექსტრემიზმს ბევრი სხვადასხვა წყარო აქვს, მაგრამ ნათელია, რომ ერთ-ერთი წყარო საბჭოთა პოლიტიკური დისკურსია. ლენინი ხშირად ამბობდა, რომ არ არსებობს შუალედი და რომ ყველაფერი ან შავია ან თეთრი. ლენინის აზროვნების მოდელის საილუსტრაციოდ რუსულ ფრაზას „кто кого“-ს მოვიყვან. ლენინის აზროვნების ამ მოდელის მაგალითად ასევე გამოგვადგება 1907 წელს მენშევიკების მისამართით გამოთქმული სიტყვები: „ამგვარი მტრების წინააღმდეგ, ადრე გავაჩაღე ..... (და) მომავალშიც ყოველთვის გავაჩაღებ გამანადგურებელ ბრძოლას.“

რა თქმა უნდა სააკაშვილი და ივანიშვილი ლენინის მიმდევრები არ არიან, ყოველ შემთხვევაში შეგნებულად, მაგრამ დიქტომიური ანუ შავ-თეთრი აზროვნების მოდელი საბჭოთა პოლიტიკის დისკურსის გარდაუვალი მახასიათებელი იყო, რომელმაც ღმა კვალი დატოვა ადამიანის ფუნდამენტურ შეგრძნებებზე პოლიტიკასთან მიმართებაში.

უმეტესობა თქვენგანი იმ ასაკისაა, რომ ახსოვდეს საბჭოთა დიქტომიური აზროვნების მაგალითები: საბჭოთა აგენტს ერქვა „разведчик“, ხოლო უცხოელ აგენტს კი „шпион“; გლეხთა და მუშათა აჯანყებას ან სპარტაკის მეთაურობით განხორციელებულ მონების აჯანყებას ერქვა „восстание“, ხოლო ბურჟუა ნაციონალისტების (1924 წ) და თეთრი გვარდიელების აჯანყებებს კი „мятеж“ ეწოდებოდა. ასეთი აზროვნების საფუძველს წარმოადგენდა განსხვავება „ჩვენთანსა“ და „თქვენთანს“ შორის და მათ შორის ისეთივე განსხვავება იყო როგორც კარგსა და ბოროტს შორის. როგორც ანდრეი ჟდანოვი ამბობდა: „სამყარო დაყოფილია ორ ბანაკად“. მოკლედ, ყველა საბჭოთა დისკურსი ამგვარად იყო სტრუქტურირებული - არსებობდა აბსოლუტური კარგი და აბსოლუტური ბოროტი, აბსოლუტური სიკეთე და აბსოლუტური სისასტიკე.

ადამიანები, რომლებიც ასეთ კულტურაში იზრდებიან, როგორც წესი ენდობოდნენ თავიანთ მეგობრებს, ოჯახის წევრებს და უნდობლობით იყვნენ განწყობილნი ყველა სხვა ადამიანის მიმართ. ამის შედეგია, რომ სამოქალაქო საზოგადოება ან შუამავალი ასოციაციები ძალიან სუსტია საქართველოში. აქედან გამომდინარე იბადება კითხვა - როგორ შეიძლება ეს გარემოება ესადაგებოდეს დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის ნორმებს?

რასაკვირველია, საბჭოთა, თანამედროვე საქართველოსა და დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურები ერთმანეთისაგან განსხვავდება. არსებობს ზოგადი შეხედულება, რომ დემოკრატია დამოკიდებულია შემწყნარებლობასა და ეთნიკური და



რელიგიური განსხვავებების მიღებაზე. სამწუხაროდ, ამ მოსაზრების საწინააღმდეგო ორი გამონაკლისი არსებობს: პირველი, ეს არის ამერიკის სამხრეთი შტატები, სადაც მე გავიზარდე და სადაც, მაგალითად, სხვადასხვა რასის წარმომადგენლებს ეკრძალებოდათ ერთი და იგივე ტუალეტით სარგებლობა; ხოლო მეორე მაგალითია - აპარტიდული სამხრეთ აფრიკა. ორივე შემთხვევაში საზოგადოებაში გარიყული ჯგუფები არსებობდნენ, მაგრამ სხვა მხრივ, ორივე სახელმწიფო რესპუბლიკური ან პლურალისტური მმართველობის მაგალითებს წარმოადგენდა. შეუწყნარებლური დამოკიდებულება ის რესურსია, რომლის მობილიზებაც ავტორიტარულ ლიდერებს შეუძლიათ. შესაბამისად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ შეუწყნარებლობა დემოკრატიისათვის შესაძლოა დამაბრკოლებელი ფაქტორი იყოს, მაგრამ ეს ყოველთვის ასე არ არის.

ვერ ვიტყვით, რომ ექსტრემიზმი დემოკრატიულ საზოგადოებაში არ არსებობს. ავიღოთ, ბრიტანეთი, რომელიც დემოკრატიის კლასიკური მაგალითია, ხოლო ბრიტანეთის პოლიტიკური პარტიები, 1642 წლის სამოქალაქო ომში დაპირისპირებული მხარეების ნაშთებზე აღმოცენდნენ. ავიღოთ ამერიკის შეერთებული შტატების მაგალითი. რეპუბლიკელთა პარტია ის პარტიაა, რომელიც შეიქმნა იმისთვის, რომ ებრძოლა მონობის წინააღმდეგ. რესპუბლიკური პარტიის ბრძოლა მალე გადაიზარდა სამოქალაქო ომში. დემოკრატიული პარტია შეიქმნა იმისთვის, რომ 1800 წლის არჩევნები მოეგო და ჯორჯ ვაშინგტონის მომხრეები დაემარცხებინა. დემოკრატიული პარტია მიიჩნევდა, რომ ფედერალისტებმა უღალატეს ამერიკული რევოლუციის პრინციპებს და ქვეყანა ბრიტანელებს მიჰყიდეს.

ექსტრემიზმის მაღალი დონე არსებობს დასავლური დემოკრატიული სახელმწიფოების პოლიტიკაშიც. დემოკრატიული ქვეყნების მოქალაქეები ჩხუბისთავები არიან, ცდილობენ თავი აარიდონ გადასახადების გადახდას და ერთმანეთს გამუდმებით უჩივიან სასამართლოში. თუმცა, ზემოთ ჩამოთვლილი ყველა გარემოება ხელს უწყობს თავისუფლების კულტურის ჩამოყალიბებას. შეიძლება ქართველებისთვის მანუგეშებელიც იყოს ის ფაქტი, რომ პოლიტიკურ კულტურას ბევრი ნეგატიური მახასიათებელი აქვს, თუნდაც ამერიკის შეერთებულ შტატებში. იტალიაც, წარმატებულ დემოკრატიად ითვლება, თუმცა იტალიელები და უცხოელები ხშირად უკმაყოფილებას გამოთქვამენ ამ სახელმწიფოს პოლიტიკური კულტურის შესახებ. შესაბამისად შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ დემოკრატია შეიძლება არსებობდეს დაბალი პოლიტიკური კულტურის პირობებშიც.

ექსტრემიზმს შეიძლება საზღვრები დაუწესდეს შეთანხმებული კანონებისა და წესების მეშვეობით. ამ პროცესში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია კანონის უზენაესობა. ამიტომაც დემოკრატიულ ქვეყნებში კანონის დაცვის აუცილებლობას პოლიტიკური დაპირისპირება კომპრომისამდე და თანამშრომლობამდე მიჰყავს. ამის საპირისპირო მდგომარეობაა იმ ქვეყნებში, სადაც კანონის უზენაესობის დეფიციტი უკონტროლო ექსტრემიზმის განვითარებას უწყობს ხელს.

ჩემის აზრით, ისეთ გარემოებებში როდესაც კანონის უზენაესობის დეფიციტს ემატება მთავრობის ჩარევა კერძო ბიზნესში, იქამდე მივყავართ, რომ ვადის ამოწურვის შემდეგ მთავრობის მიერ თანამდებობის დატოვება უსაფრთხო აღარ არის, რადგან არსებობს რისკი, რომ არჩევნებში წაგების შემთხვევაში მთავრობა ძალაუფლებასთან ერთად დაკარგავს ყველაფერს.

**ნინო დანელია** - ბატონმა ჩარლზმა ისაუბრა იმაზე, არის თუ არა ჩვენი რადიკალიზმის პრობლემა პოსტსაბჭოთა მემკვიდრეობა. რატომ არის, რომ იგივე

პოსტსაბჭოთა სივრცეში არის ქვეყნები, სადაც დემოკრატია უკეთ არის განვითარებული და არის ქვეყნები, სადაც ნაკლებად არის განვითარებული. ბატონმა ჩარლზმა მოიყვანა ამერიკის შეერთებული შტატების მაგალითი, სადაც განსაკუთრებით ბოლო არჩევნების პერიოდში პოლიტიკური სფეროს სერიოზული რადიკალიზაცია იყო და ამან ძალიან დიდი პრობლემა გააჩინა ელექტორატში, და მაშინ, როდესაც არის საპრეზიდენტო არჩევნები, მთავარი ბრალდება კანდიდატების მიმართ, რესპუბლიკელი იქნება ის თუ დემოკრატი, არის ხოლმე სწორედ ის, რომ საზოგადოების რადიკალიზაციას უწყობენ ხელს. ეს პრობლემა ზოგ საზოგადოებაში ძალიან აქტუალურად დგას ხოლმე, განსაკუთრებით წინასაარჩევნო პერიოდში, ზოგ საზოგადოებაში კი არ დგას.

რამდენად შეიძლება დავარქვათ ამას ქართული ან რუმინული პრობლემა, ალბათ დისკუსიის დროს ამ თემის უფრო ფართოდ გაშლაც შეიძლება. კიდევ ბევრი სხვა კითხვა მაქვს ბატონ ჩარლზთან, მაგრამ მათ დისკუსიისთვის შემოვიტოვებ. ბუნებრივია, დარბაზის კითხვებსაც მოვისმენთ. ახლა მემგონი ძალიან ლოგიკური იქნება, თუკი ბატონ იაგოს მოვუსმენთ. იქნებ იქიდან დავიწყოთ, რამდენად არის საზოგადოებაში მზაობა იმისა, რომ ეს რადიკალური დისკურსი იყოს ქართულ პოლიტიკაში ან პირიქით, რამდენად არის დაკვეთა იმისა, რომ რაც შეიძლება მეტი საერთო მონახონ პოლიტიკოსებმა სწორედ იმისთვის, რომ საზოგადოებას მიეცეს უფრო ჰარმონიულად განვითარების საშუალება. თუ უბრალოდ, ყველა აყოლილია ემოციურ თამაშს, რომელიც ვიცით, რომ კარგ საშუალებას იძლევა მომხრეების რაოდენობის გასაზრდელად, განსაკუთრებით წინასაარჩევნო პერიოდში.

**იაგო კაჭკაჭიშვილი** - გმადლობ, ნინო. ძალიან საინტერესო შეკითხვებია. დიდი მადლობა ბიოლის ფონდს მოწვევისთვის ამ საინტერესო დისკუსიაში და მადლობა თქვენ მობრძანებისთვის. რამოდენიმე წინასწარ შენიშვნას გავაკეთებ.

მე ზომიერების რესურსზე საუბრისას ვილაპარაკებ ზომიერების არსებულ რესურსზე ქართულ რეალობაში, ასევე იმ წინააღმდეგობებზე, რომლებიც ამ ზომიერების რესურსს ამცირებს და ასევე შევეცდები ვილაპარაკო ზომიერების პოტენციურ რესურსზე, რომელიც ჯერჯერობით არ არსებობს, მაგრამ შესაძლებელია, რომ იარსებოს. დავარქვათ ამას ზომიერების ვირტუალური რესურსი. ასევე მინდა ვთქვა, რომ რაღაც დებულებები ჩემს პრეზენტაციაში დაეყრდნობა გამოკითხვის შედეგებს, ოღონდ თავს შევიკავებ კონკრეტული შედეგების და ციფრების დასახელებისაგან. იმიტომ რომ საქართველოში პოლიტიკური პროცესები იმდენად დინამიკურად ვითარდება, რომ შესაძლოა ერთი ან ორი თვის წინ ჩატარებული გამოკითხვის შედეგები მოძველებულიც კი აღმოჩნდეს ამ სიტუაციაში. თუმცა ტენდენციების აღსაწერად გამოსადეგი იქნება.

დავიწყებ ჩემთვის ყველაზე უფრო ტრივიალური ფაქტით, თუმცა ეს სრულიადაც არ არის ასეთი ცხადი მოცემულობა საზოგადოების გარკვეული ნაწილისთვის და მით უფრო არ არის ცხადი მოცემულობა ხელისუფლებისთვის. დღეს ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში ნამდვილად არსებობს ორი პოლიტიკური ცენტრი. ქართული პოლიტიკური სივრცე ორპოლუსიანია. ვგულისხმობ ხელისუფლებას და პოლიტიკურ კოალიციას „ქართული ოცნება“. ეს არის საპირისპირო იმისა, რასაც NDI<sup>1</sup> და IRI<sup>2</sup> კვლევები აჩვენებს, და რომელსაც აქტიურად ეყრდნობა ხელისუფლება და მის მიმართ ლოიალურად განწყობილი ექსპერტული საზოგადოება. 10 ან თუნდაც 15%-იანი რეიტინგი

<sup>1</sup> National Democratic Institute - ეროვნულ დემოკრატიული ინსტიტუტი

<sup>2</sup> International Republican Institute - საერთაშორისო რესპუბლიკური ინსტიტუტი

ოპოზიციური პოლიტიკური ძალისა, არ მეტყველებს ორპოლუსიანი პოლიტიკური სივრცის არსებობაზე. არადა ალტერნატიული კვლევები, მათ შორის ჩვენი ორგანიზაციის მიერ ჩატარებული კვლევები აჩვენებს, რომ ასეთი ორპოლუსიანობა ნამდვილად არსებობს. რა მიზეზები განაპირობებს იმას, რომ სხვადასხვა საერთაშორისო გამოკითხვებში ვერ ვიღებთ რეალობის ადეკვატურ სურათს, ეს ცალკე პრობლემაა და ახლა მასზე მსჯელობას არ დავიწყებ. თუმცა თუ შევითხვა გაჩნდება, მაქვს ჩემი მოსაზრებები, რამ გამოიწვია გამოკითხვის შედეგების ერთი შეხედვით ოდიოზური ან მართლაც ოდიოზური შედეგების მიღება.

დავიწყებ ზომიერების არსებული რესურსით. ვფიქრობ, რომ ძირითადი ოპოზიციური აქტორის, ანუ კოალიცია „ქართული ოცნების“ დიზაინის განმსაზღვრელი ფაქტორი დღეს არ არის ამომრჩეველთა ნეგატიური მობილიზაცია, რომელიც წამყვანი ფაქტორი იყო თითქმის ყველა მეტნაკლებად გავლენიანი ოპოზიციური კოალიციის დიზაინისთვის, მისი შექმნისთვის. ყველას გვახსოვს 2008 წელს მძლავრი ოპოზიციური კოალიცია, რომელიც არსებითად შეიქმნა ერთი პრინციპით - გავერთიანდეთ არსებული ხელისუფლების სიძულვილით, მიშას წასვლის გამო ყველას ყველასთან გაერთიანება ღირს. ეს პრინციპი ახალი პოლიტიკური კოალიციის შემთხვევაში, რასაკვირველია იმის თქმა, რომ საერთოდ არ მუშაობს, ტყუილია, მაგრამ ვერ ვიტყვი, რომ განმსაზღვრელი პრინციპია. მართალია „ქართული ოცნების“ შექმნას საფუძვლად დაედო ოპოზიციური პოლიტიკური სპექტრის დიფერენციაცია ისეთი ბინარული ოპოზიციის ფარგლებში, როგორც არის ნამდვილი ოპოზიცია და კვაზი-ოპოზიცია, მაგრამ მაინც ვფიქრობ, რომ ეს არ არის განმსაზღვრელი ფაქტორი ამ ოპოზიციური კოალიციის დიზაინისთვის. ამის მაგალითია თუნდაც ის, რომ არსებობენ პოლიტიკური პარტიები, რომლებიც მათი კოალიციაში გაერთიანების სურვილის მიუხედავად მასში ვერ მოხვდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ არ აიკიდეს კვაზი-ოპოზიციის სტიგმა. პირველ რიგში ვგულისხმობ ნინო ბურჯანაძის პოლიტიკურ გაერთიანებას და სხვა პოლიტიკურ პარტიებს. ასე რომ ვფიქრობ, რომ დღევანდელი ოპოზიციური კოალიციის გაერთიანების საფუძველი არის გარკვეული ღირებულებითი თანხვედრა, ცხადია არ არის ტოტალური ღირებულებითი თანხვედრა და ამის თაობაზე ცოტა მოგვიანებით ვისაუბრებ. მაგრამ თანხვედრა თუნდაც ისეთი ღირებულების შუქზე, როგორც არის პოლიტიკური ბრძოლის ტაქტიკის არჩევა არაერთმნიშვნელოვნად არის გაცხადებული ამ პოლიტიკური პარტიის მიერ, რომ ისინი გამორიცხავენ პოლიტიკაში მოსვლას ძალისმიერი მეთოდებით და არჩევენია ერთადერთი ლეგიტიმური გზა ხელისუფლებაში მოსასვლელად. სწორედ ეს მიმაჩნია ზომიერების ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან რესურსად. სხვათა შორის, ამ სულისკვეთებას ეხმიანება თავად ბიძინა ივანიშვილის მიერ არაერთხელ ნათქვამი, ეს ფრაზა მან დაწერა კიდეც, რომ ისინი მოდიან არა სააკაშვილის დასამარცხებლად, არამედ ქვეყნის გადასარჩენად.

ზომიერების მეორე რესურსი ჩემი აზრით არის კოალიცია „ქართული ოცნების“ სიჭრელეში. ჩემი აზრით ეს კოალიცია ნაკლები ალბათობით ჩამოყალიბდება ერთ მონოლითად, როგორც ეს მოხდა „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ ნაციონალური მოძრაობის ერთ მონოლითად ჩამოყალიბების შემთხვევაში. ეს კოალიცია არსებითად საარჩევნო მიზნებისთვის შეიქმნა და ჩემი აზრით, დიდი ალბათობით დაიშლება როგორც კი ძალაუფლებაში ამა თუ იმ დოზით მოვა. ამის საფუძველს მაძლევს მის შიგნით მნიშვნელოვანი ღირებულებითი განსხვავებები, ისეთი დიქტომიური პარადიგმების კონტექსტში, როგორცაა მემარჯვენეობა, მემარცხენეობა, ლიბერალიზმი, კონსერვატიზმი და ა.შ. ეს შეუთვსებლობები ნამდვილად არსებობს ამ კოალიციაში, და ეს



საზოგადოებისთვის ცნობილია. ასეთი ღირებულებითი განსხვავებები ჩემი აზრით არ ტოვებს იმის შესაძლებლობას, რომ „ქართული ოცნება“ ერთ პოლიტიკურ მონოლითად ჩამოყალიბდეს და მოახდინოს ძალაუფლების ან ხელისუფლების უზურპაცია, ისე როგორც მოხდა ეს ნაციონალური მოძრაობის შემთხვევაში.

ზომიერების შემდეგი რესურსი ჩემი აზრით არის კომპრომისები, რომლებიც ხელისუფლებამ მძაფრი კონკურენციის პირობებში დაუშვა მთავარ კონკურენტთან გამკლავების გზაზე. ამის მაგალითებად შეგვიძლია დავასახელოთ „მასთ ქერის“ პრინციპის ამოქმედება, მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანებების შესახებ კანონში შესული ცვლილებები. მიუხედავად იმისა, რომ ამ კანონის მიმართ პრეტენზიები დღესაც არის, ფაქტია, რომ მასში ოდიოზური ფრაგმენტები გასწორდა. ასევე, ვთქვათ, ივანიშვილის მეუღლისათვის ჩამორთმეული მოქალაქეობის აღდგენა და ა.შ. ამ შემთხვევაში არა აქვს პრინციპული მნიშვნელობა იმას, ეს დათმობები ზეწოლით გაკეთდა თუ იძულებით, მთავარია, რომ გაკეთდა, ხელისუფლება ამ კომპრომისებზე წავიდა, ცხადია მას შეიძლებოდა სხვა არჩევანიც ჰქონოდა პოლიტიკური დაპირისპირების გამწვავების ფონზე.

ზომიერების შემდეგი და ჩემი აზრით ძალიან საინტერესო რესურსი არის ის, რომ ბიძინა ივანიშვილის საკმაოდ სოლიდური სოციალური კაპიტალის გამო, რაც რასაკვირველია ძირითადად სულდგმულობს მისი საქველმოქმედო წარსულით და დღეს სულდგმულობს მეტნაკლებად არააგრესიული პოლიტიკის წარმოებით, ივანიშვილის და მისი პოლიტიკური ძალის მიმართ კეთილგანწყობა გაადვივა სახელისუფლებო ამომრჩევლების მნიშვნელოვან ნაწილში. ვფიქრობ, რომ დღეს ამ პოლიტიკური დაპირისპირების ფონზე შეიქმნა ძალიან საინტერესო ფენომენი, რომელსაც შეიძლება დავარქვა „ორაზროვნების დისკურსი“. ეს არ არის ამომრჩევლის ყოყმანი, თუ ვის მისცეს ხმა, ეს არის დაახლოებით ასეთი პოზიცია, მაგალითად, ხმას მივცემ სააკაშვილს, მაგრამ მგონია, რომ ივანიშვილის ხელისუფლებაში მოსვლა ჩვენს ქვეყანას აგრეთვე წაადგება. ან, ჩემი პირველი არჩევანი სააკაშვილია, მაგრამ მეორე არჩევანი რომ მქონდეს, ივანიშვილს მივცემდი ხმას. ეს ჩვეულებრივი ამბავია გამოკითხვებში, როდესაც ამომრჩეველს ვეკითხებით პირველი, მეორე ან დამატებითი არჩევანის შესახებ და აღმოჩნდა, რომ ამომრჩეველთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ამ ორი დაპირისპირებული პოლიტიკური ძალის შემთხვევაში ერთმანეთს ფარავს. მონაცემებიც კი შემიძლია მოგიყვანოთ. ნაციონალური მოძრაობის ამომრჩეველთა შორის 44%-ია ისეთი, რომელიც ბიძინა ივანიშვილის პერსონის მიმართ კეთილგანწყობილია. ეს, ფიქრობ, ძალიან მნიშვნელოვანი ფაქტია. მეორე მხრივ კოალიცია „ქართული ოცნების“ ამომრჩეველთა შორის დაახლოებით 36%-ია მიხეილ სააკაშვილის მიმართ კეთილგანწყობილი. ანუ არსებობს გადაფარვა ამომრჩევლებში, რაც მნიშვნელოვანი რესურსია იმისთვის, რომ სამოქალაქო დაპირისპირება თუ გაუვნებელყოფილი არა, შესუსტებული მაინც იყოს.

რაც შეეხება იმას, თუ რა აბრკოლებს ზომიერების რესურსს, ეს პირველ რიგში არის დამაბულობის ზრდა ძირითად პოლიტიკურ ოპონენტებს შორის. არცერთ პოლიტიკურ ოპონენტს არ სურს იმის აღირება, რომ სერიოზული კონკურენტი ჰყავს. ხელისუფლებას სჯერა, რომ NDI-სა და IRI-ის გამოკითხვების მიხედვით ის არის ერთპიროვნული ლიდერი, მეორე მხრივ „ქართული ოცნების“ წარმომადგენლები ამტკიცებენ, რომ სააკაშვილის ხელისუფლება ბოლომდე გაკოტრებულია. ყველას გვახსოვს ივანიშვილის ფრაზა, რომ სააკაშვილი ისეთ დღეშია, რომ საკუთარი დედაც კი აღარ დაუჭერს დღეს მხარს. ამ პოლიტიკური ოპოზიციის წარმომადგენლები ასევე აცხადებენ, რომ ხელისუფლება სრულ აგონიაშია. ამ შემთხვევაში არა აქვს მნიშვნელობა იმას, მათ



მართლაც სჯერათ თუ არა იმისი, რასაც ამბობენ, ანუ სჯერათ თუ არა, რომ მთავარი პოლიტიკური აქტორები არიან. მთავარია მათი პოზიციის საჯარო რეპრეზენტაცია. ის კი იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი არიან წამყვანები, მეორე მხარე კი ქვემდებარე.

ერთ-ერთი დამაბრკოლებელი მიზეზი ზომიერების რესურსისა არის მთავარი პოლიტიკური ძალების სურვილი იმისა, რომ სამოქალაქო სექტორში, სამოქალაქო საზოგადოებაში, ვგულისხმობ როგორც არასამთავრობო ორგანიზაციებს, ისე მედიას, მათ მხოლოდ თავისიანები იპოვონ. ეს არის ჩემი საყვედური ორივე მხარის მიმართ. ხოლო თუ თავისიანებს არ იპოვიან, თუ ეს ძებნა რაღაც კონკრეტულ შემთხვევაში წარმატებით არ დაგვირგვინდა, ჩნდება უნდობლობა ამა თუ იმ სამოქალაქო სექტორის ამა თუ იმ წარმომადგენლის მიმართ. პოლიტიკური ძალები, როგორც ხელისუფლებაში, ისე ოპოზიციაში, და მათი ლიდერები ვერ ეგუებიან იმას, რომ სამოქალაქო საზოგადოება თავისი არსით მათთვის „უცხოა“, როგორც ეს ტერმინი აღწერა ზი გამუნდ ბაუმანმა ან უფრო ადრე გეორგ ზიმელმა. კერძოდ, ეს არის საზოგადოების ის ნაწილი, რომელიც არც ბოლომდე „შენიანი“ და არც ბოლომდე „არაშენიანი“. საზოგადოების ეს ნაწილი „შენიანი“ იქ, სადაც ამის საჭიროებას ხედავს, მაგრამ დისტანციას ინარჩუნებს, „არაშენიანი“ ხდება იმ შემთხვევაში, როდესაც რაიმეს აშავებ. ეს განცდა სამოქალაქო სექტორის მიმართ არა აქვს არც ხელისუფლებას, არც ოპოზიციურ ძალას და ჯერ კიდევ მყარია მათში იმის გაცნობიერება, რომ ესა თუ ის მედია, ან ესა თუ ის არასამთავრობო ორგანიზაცია დააღაგონ „მეგობარისა“ და „მტრის“ ოპოზიციის პოლუსებზე.

ზომიერების რესურსის გასაზრდელად ძალიან მნიშვნელოვანი სიტყვა უნდა თქვას სამოქალაქო სექტორმა. მან უნდა გააცნობიეროს ის, რომ დღევანდელი ვითარებით არცერთ გავლენიან პოლიტიკურ აქტორს არა აქვს იმის რეალური შესაძლებლობა, რომ მოიპოვოს კონსტიტუციური უმრავლესობა მომავალ პარლამენტში. ეს ორი ძალა მართლა საპირწონეა ერთმანეთის, ამიტომ შესაძლოა აზრი ჰქონდეს იმას, რომ სამოქალაქო სექტორმა ძირითად ოპოზიციურ აქტორებს მოუწოდოს თანამშრომლობისაკენ გარკვეული სოციალური პროექტების განხორციელების საქმეში, მოუწოდოს დებატებისკენ, მით უფრო, რომ ლამის ერთი ერთზე თანხვდება „ქართული ოცნების“ და ხელისუფლების წინასაარჩევნო დაპირებები. თითქოს კალკით გადაწერა ხელისუფლებამ ოპოზიციის დაპირებები, ან პირიქით. ასევე შესაძლოა გაჟღერდეს იდეა კოალიციური მთავრობის შექმნის პერსპექტივის შესახებ, რომელიც ჩემი აზრით სრულიად არ არის ახლო მომავალში უტოპიური პოლიტიკური პროექტი. სულ ეს არის, რისი თქმაც მინდოდა ზომიერების რესურსთან დაკავშირებით. სიამოვნებით ჩავერთვები დისკუსიაში. გმადლობთ.

**ნინო დანელია** - ძალიან საინტერესო იყო, თუმცა ჩემთვის ცოტა უცნაური იყო ზომიერების რესურსის დანახვა პოლიტიკურ გაერთიანებაში, რომლის რიტორიკაში წინა ოპოზიციურ გაერთიანებასთან შედარებით, რომელსაც ბატონი გაჩეჩილაძე ედგა სათავეში, რადიკალიზმი რა თქმა უნდა შემცირებულია, მაგრამ ის მაინც ჩანს და შესავალშიც ვთქვი, რომ „შუა უნდა გაიკაფოს“, სწორედ აქედან მომდინარეობს. „ქართულ ოცნებას“ ახასიათებს თავის ოპონენტებთან იყოს აგრესიული და ძალიან ხშირად მთავარი დარტყმის ქვეშ ექცევა ხოლმე სამოქალაქო საზოგადოება, სამოქალაქო სექტორი, მათ შორის არასამთავრობო ორგანიზაციები, რომლებსაც აქვთ ძალიან მიუკერძოებელი და პროფესიონალური შეფასებები.

თამარ ჩუგოშვილს მოვუსმინოთ. როგორც ბატონმა იაგომ თქვა, ზომიერების რესურსი არის სამოქალაქო საზოგადოებაში. ამავე დროს ბატონი ჩარლზი ამბობს, რომ

სამოქალაქო საზოგადოება სუსტია. ეს ჩემი აზრით უკვე იქცა სტერეოტიპად, რომელსაც არ ვეთანხმები. იმიტომ რომ თუკი გავიხსენებთ ქართული დემოკრატიული ღირებულებების ბოლოდროინდელ წარმატებებს, სწორედ სამოქალაქო საზოგადოება არის ხოლმე ინიციატორი ყველა პოზიტიური ცვლილებისა.

სიტყვა რომ არ გამიგრძელდეს, რამდენიმეს დავსახელებ - ხუთწლიანი „ომის“ შედეგად ჩვენთვის ცნობილი გახდნენ მედია-მფლობელები, მნიშვნელოვანი წარმატება იყო „მასთ ქერის“ პრინციპის დანერგვა, რის შემდეგაც რეგიონების მაყურებელსაც შეგვიძლია მივაწოდოთ ის ინფორმაცია, რაც აქვს თბილისის მაყურებელს. იყო კიდევ ბევრი ფაქტი, მაგალითად ფოტოგრაფების ციხიდან გათავისუფლება. ამიტომ, ვფიქრობ, იქნებ დავუსვათ წერტილი ამ სტერეოტიპს, რომელიც ამბობს, რომ ქართული სამოქალაქო საზოგადოება არის სუსტი. მას ბუნებრივია სჭირდება გაძლიერება, მაგრამ ყველა პოზიტიური ცვლილება განხორციელდა არა პოლიტიკური პარტიების, არამედ სამოქალაქო სექტორის მხრიდან. მის ერთ-ერთ ყველაზე საუკეთესო წარმომადგენელს მივცეთ მოხსენებით გამოსვლის საშუალება.

**თამარ ჩუგოშვილი** - მოგესალმებით. ძალიან გამახარა დღევანდელი დისკუსიის თემამ, იმიტომ რომ ბოლო თვეების განმავლობაში განვითარებული მოვლენების მერე ნამდვილად მქონდა განცდა, რომ აქამდე ვიყავით ხელისუფლების მხრიდან თავდასხმის ოქბიექტი, ახლა გავხდით ორივე მხრიდან თავდასხმის ობიექტი. და ვხედავ საჭიროებას მუდმივად ვისაუბროთ იმაზე, თუ რა არის სამოქალაქო საზოგადოების როლი, მით უმეტეს საარჩევნო პროცესებში, და როგორი შეიძლება იყოს დამოკიდებულება ჩვენი საქმიანობის მიმართ.

ვისაუბრებ როგორც საარჩევნო პროცესებზე დამკვირვებელი ორგანიზაციის წარმომადგენელი. პირველი მოვალეობა, რაც გააჩნია არჩევნებზე დამკვირვებელ ორგანიზაციას, არის ის, რომ იყოს მიუკერძოებელი. მაგრამ მუდმივად იგრძნობა, რომ დაკვეთა ამაზე არ მოდის. არც პარტიების მხრიდან, თუმცა მათი მხრიდან ეს ბუნებრივია, იმიტომ რომ მხარეები არიან და თავიანთი პრაგმატული ინტერესები აქვთ, არც საზოგადოების მხრიდან. ისეთი განცდა მაქვს, რომ ფართო საზოგადოებისთვის ძალიან რთულად წარმოსადგენია ის, რომ შეიძლება იყო გარკვეული ღირებულებების ერთგული და იყო მათ სამსახურში და არა მხარეების სამსახურში. როგორც ჩანს ქართულ საზოგადოებას ამისი აღქმა ძალიან უჭირს და თუ ამბობ რაღაცას, რაც არის ერთი მხარის ინტერესში, გეწებება იარლიყი, რომ ხარ ამ მხარის მხარდამჭერი, და პირიქით. ახლა ალბათ უკვე ორივე იარლიყი გვაქვს, იმიტომ რომ აქამდე ხშირად მესმოდა ორგანიზაციის ასოცირება „რესპუბლიკურ პარტიასთან“, ახლა უკვე მესმის ნაციონალებთანაც, გააჩნია როგორი განცხადება გაკეთდება ორგანიზაციის მიერ და ვის მოეწონება ან არ მოეწონება ეს განცხადება. ის, რასაც აქამდე ხელისუფლება აკეთებდა, კიდევ უფრო წაახალისა ახალმა ძალამ. ეს ნებისმიერი ორგანიზაციისთვის სერიოზული დისკომფორტი და პრობლემაა. ის რომ, როგორც პოლიტიკური პარტიების მხრიდან, ასევე მათი მხარდამჭერების მხრიდან მუდმივად მოდის აგრესიაც კი, ძალიან ართულებს სამოქალაქო საზოგადოების მუშაობას. თუმცა შეგუებულები ვართ ამასთან.

ასევე მნიშვნელოვანია, როგორ აღიქმება თანამშრომლობა და მიღწევები. საინტერესო იყო, როგორ განვითარდა „მასთ ქერის“ მიღებასთან დაკავშირებული მოვლენები. ამ პრინციპის დანერგვის საჭიროებაზე დიდი ხანი მიმდინარეობდა საუბარი. როდესაც ამის აუცილებლობაზე დავიწყეთ საუბარი, იყო ირონია, რომ ამას მაინც არ მიიღებდნენ და რა აზრი ჰქონდა დროის კარგვას. და მერე, როცა მიიღეს, იყო

უკმაყოფილება, და ადამიანები, რომლებიც თავის დროზე ძალიან ლობირებდნენ ამას, სოციალურ ქსელებში აკრიტიკებენ ამ პროცესს, ორონდ ვერ გავიგეთ - რატომ. მრჩება შთაბეჭდილება, რომ საზოგადოების ნაწილს აქვს კრიტიკის და არა შედეგების მიღების მოთხოვნილება. თუმცა ალბათ ესეც ნორმალურია, რომ სხვადასხვა აზრები და პოზიციები არსებობდეს სხვადასხვა საკითხის მიმართ.

რამდენიმე შემთხვევა მინდა გავიხსენო, როდესაც ჩვენი ორგანიზაცია აღმოჩნდა განსაკუთრებული სირთულეების წინაშე იმის გამო, რომ კეთილსინდისიერად ასრულებდა თავის მოვალეობას. ეს პრობლემები ძირითადად ხელისუფლებას უკავშირდება. მაგალითად რამდენიმე წლის წინ იყო, როდესაც ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციამ სტრასბურგში შეიტანა სარჩელი, რომელიც უკავშირდებოდა ეთნიკური ოსების ინტერესების დაცვას და ეს იყო ომის შემდეგ ძალიან მოკლე პერიოდში და ამან დიდი აგრესია გამოიწვია ხელისუფლების მხრიდან. სერიოზული კრიტიკის ნაკადი მოდის ხოლმე მედიიდან. საუბარი იყო იმაზე, რომ რუსული ინტერესების გატარება ხდებოდა მხოლოდ იმის გამო, რომ ეთნიკურ ოსებს ვიცავდით, არადა ამ ადამიანებს თვეების განმავლობაში უკანონოდ ჰქონდათ აღკვეთილი თავისუფლება, და მიმაჩნია, რომ ორგანიზაციას ადამიანის უფლებები უნდა დაეცვა მიუხედავად მათი ეთნიკური კუთვნილებისა და არსებული პოლიტიკური კონიუნქტურისა.

ასევე ძალიან ნეგატიური კრიტიკა იყო, როდესაც 26 მაისის შემდეგ გარდაცვლილ ადამიანებზე სასამართლო ექსპერტიზის დასკვნა გამოვაქვეყნეთ. მედიის მეშვეობით იყო საუბარი იმაზე, რომ ეს ორგანიზაციის მხრიდან პარტიებთან ერთად დადგმული სპექტაკლი იყო. ბოლო შემთხვევა, რომელიც იყო „რუსთავი2“-ის მხრიდან, ეხებოდა ჩვენი ორგანიზაციის თანამშრომლების მიერ პოლიტიკური პარტიისთვის შეწირულობების გაკეთებას. ტელეკომპანიამ ეს ნეგატიურად გააშუქა, რაც ორგანიზაციის იმიჯზე უარყოფით გავლენას ახდენდა. თუმცა ტელეკომპანია არ დაინტერესდა იმით, ამ ადამიანებს რა გავლენა აქვთ საარჩევნო პროექტებზე, მონაწილეობენ თუ არა საარჩევნო პროექტებში და რაიმე გავლენის მოხდენა შეუძლიათ თუ არა გადაწყვეტილების მიღებაზე.

იგივე შემთხვევა იყო „ქართული ოცნების“ მხრიდან, როდესაც გავაკეთეთ განცხადება ფონდ „ქომაგთან“ დაკავშირებით. მოთხოვნაც მოჰყვა, რომ შეგვეცვალა განცხადება, მიუხედავად იმისა, რომ ბოლომდე დარწმუნებულები ვიყავით მის სისწორეში და, რა თქმა უნდა, არ შეგვიცვლია. იმის თქმა მინდა, რომ იმ სიგნალის პირველი ნიშნები, რომელიც მანამდე ხელისუფლების მხრიდან მოდიოდა, ახლა უკვე მოდის ოპოზიციის მხრიდანაც.

ალბათ ბევრი საუბარი არ არის საჭირო იმაზე, რამდენად მნიშვნელოვანია ყოველთვის არსებობდეს მიუკერძოებელი თვალი და მიმდინარე პროცესებს აკვირდებოდეს. ეს შეცდომა ქართულმა სამოქალაქო საზოგადოებამ 2003 წელს უკვე დაუშვა, როდესაც მიუკერძოებლობა და ბალანსი დაკარგა, რაც მომდევნო წლების განმავლობაში საკმაოდ ძვირი დაგვიჯდა. იმიტომ რომ ვისაც გამომაფხიზლებლის როლი უნდა ეთამაშა, ძალიან შესუსტებული იყო, ან ასეთი საერთოდ არ არსებობდა. წლების განმავლობაში მიმდინარეობდა შეცდომების დაშვება, მაგრამ ამაზე არავინ საუბრობდა. ამ ყველაფერმა გარკვეულწილად ალბათ განაპირობა დღევანდელი მოცემულობა.

ერთ-ერთი საკითხი, რაზეც მთხოვეს საუბარი, არის ის, თუ სად გადის წყალგამყოფი და რა არის ჩვენთვის იმის ინდიკატორი, რაზე უნდა ვისაუბროთ და რა არის ჩვენი როლი. ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციისთვის, ვფიქრობ, ეს არის საკმაოდ მარტივი, იმიტომ რომ ჩვენთვის არსებობს ღირებულებები, როგორც არის ადამიანის



უფლებების დაცვა, კანონის უზენაესობა, და თუკი მათ მიყვები, თავად გკარნახობენ ჩარჩოს და არ გჭირდება გადახრა, იმიტომ რომ ეს ძალიან მარტივია. მაგალითად თუ ღირებულებაა ადამიანის უფლებების დაცვა, ამოდიხარ ამ ღირებულებიდან, თუ ღირებულებაა კანონის უზენაესობა, ამოდიხარ იქიდან, რას გეუბნება კანონი. ჩემი აზრით ჩვენ არ გვიდგას იმის პრობლემა ზღვარს ხომ არ გადავდივართ და ა.შ. იმიტომ რომ ჩარჩო ჩვენთვის განსაზღვრულია და ვინაიდან შინაგანი განწყობაც არის, რომ ეს ჩარჩო სრულად დავიცვათ, პრობლემებს ამ კუთხით ვერ ვხედავ.

**ნინო დანელია** - ვფიქრობ, ძალიან მკვეთრად გამოიკვეთა, ვინ შეიძლება იყვნენ აქტორები, როდესაც ვლაპარაკობთ ზომიერებაზე. შეიძლება ეს იყოს ზოგადი პოლიტიკური კულტურა, ისტორიული მემკვიდრეობის ჩათვლით, საიდანაც დაიწყო ბატონმა ჩარლზმა ლაპარაკი. მან ახსენა საბჭოთა მემკვიდრეობა და დინამიკა, რომელიც გვაქვს პოსტსაბჭოთა სივრცეში. შეიძლება ეს იყოს პოლიტიკური აქტორები, პოლიტიკური პარტიები, რომლებიც მოქმედებენ სწორედ იმისთვის, რომ შექმნან პოლიტიკური დისკურსი. აქ ძალიან მნიშვნელოვანია იმის გათვალისწინებაც, რომ ზოგადად ცნობილია, რომ ადამიანები ხშირად გადაწყვეტილებებს ემოციაზე დაყრდნობით იღებენ და არა რაციონალურად. ემოციურობის გაზრდას ხელს უწყობს რადიკალიზმი და ესეც შეიძლება იყოს პრობლემა პოლიტიკური აქტორებისთვის.

თამუნას მოხსენების თემა იყო, რომ ზომიერების ძალიან მნიშვნელოვანი რესურსი შეიძლება იყოს არასამთავრობო ორგანიზაცია, რომელსაც აქვს კონკრეტული ღირებულება და მისი პროფესიული ვალდებულებაა ამ ღირებულების დაცვა, და აქედან გამომდინარე შეუძლებელია ლაპარაკი რადიკალიზმზე, ან რაიმე ტიპის პოლარობაზე პოლიტიკური მიკერძოებულობის თუ პოლიტიკური მიკუთვნებულობის თვალსაზრისით.

გავხსნათ დისკუსია. იქნებ ჩვენი ფიქრის მთავარი საგანი, რადგან არჩევნები გვიახლოვდება, იყოს ის, არის თუ არა საზოგადოებრივი დაკვეთა ზომიერება თუ რადიკალიზმი და პოლიტიკურ ბანაკებად დაყოფა, და აქედან გამომდინარე ჩვენი პოლიტიკური დისკურსის მძაფრი პოლარიზაცია. იქნებ ვიფიქროთ, სად არის ზომიერების რესურსი და არის თუ არა ის საერთოდ საჭირო.

**გია არეშიძე** - გამიკვირდა, რომ უფრო მეტად არ გამოიკვეთა, რომ ზომიერების რესურსი ყველაზე მეტად არის ხალხში. ჩემი ეს დასკვნა გაამყარა იაგო კაჭკაჭიშვილის ნათქვამმა, რომ გადამფარავია მხარდამჭერთა სიმრავლეები. მე მგონი ნებისმიერ საზოგადოებაში წინა პლანზე დგას სტაბილურობა, იმიტომ რომ ხალხი სტაბილურობას ირჩევს უფრო მეტად, ვიდრე სხვა ღირებულებას.

მართალია, იმ პერიოდში, რომელზეც მინდა ვილაპარაკო, სოციოლოგიურ გამოკვლევას არ ვატარებდი, მაგრამ კარგად მახსოვს საბჭოთა კავშირის დანგრევის წინა პერიოდი, მისი შემდგომი პერიოდიც და ჩემი აზრით ხალხის უდიდეს ნაწილში, მაშინაც მისწრაფება იყო სტაბილურობისკენ და არა ექსტრემიზმისკენ. მას უფრო ავლენდა ცალკეული ჯგუფები. მე მგონი დღესაც ასეა. როდესაც ვლაპარაკობთ ჩვენი ხალხის ნების გამოვლენაზე, კარგად უნდ გვახსოვდეს, რომ ეს შეზღუდულია როგორც შიდა ფაქტორებით, ისე საერთაშორისო კონტექსტით.

რამდენად იყო კულტურის ან ხალხის თვისებების ნაკლებობით გამოწვეული ექსტრემიზმი, თუ ის შეინიშნებოდა პოსტსაბჭოთა საქართველოში. იქნებ სხვა ჯგუფებშია ამის სიმცირე და რადიკალიზმის სიჭარბე.



ბატონ ჩარლზს მინდა ვკითხო, ხომ არ ჰგონია, რომ როდესაც ვაიგივებთ პოსტსაბჭოთა სივრცეს და გვინდა საერთო მახასიათებელი და მსგავსი თვისებები დავინახოთ, რაც უეჭველად სასარგებლოა, მე მგონი ამის გადაჭარბებაც არ ივარგებდა, ვინაიდან აშკარაა, რომ მნიშვნელოვანი განსხვავებები იყო და არის პოსტსაბჭოთა სივრცეში არსებულ ქვეყნებში.

**ბუჟან მშვიდლობაძე, მწერალი** - რა თქმა უნდა, ზომიერებას რა სჯობია, მაგრამ ეს იშვიათად ხდება. ოცი წლის განმავლობაში ყველაფერი არაზომიერად მიდის. არაფერი გითქვამთ გარეგან ფაქტორებზე. რა როლს თამაშობს მსგავს პროცესებში გარეგანი ფაქტორები?

**დავით გაგუა** - ბატონმა ჩარლზმა დიდი აქცენტი გააკეთა ექსტრემიზმზე. მაინტერესებს, პოლიტიკოსების კონკრეტული განცხადებების გარდა საზოგადოებაში თუ ხედავს ექსტრემიზმის ნიშნებს, იმიტომ რომ ქართულ საზოგადოებაში სტაბილურობისკენ სწრაფვა უფრო შეინიშნება, ვიდრე დაპირისპირების სურვილისაკენ.

**ნინო დანელია** - კითხვების უმეტესობაში საუბარი იყო იმაზე, რომ საზოგადოებაში არის ზომიერების რესურსი და ერთ-ერთი კვლევის მონაცემებიც ამბობს, რომ ადამიანები უყურებენ რამდენიმე არხს იმისთვის, რომ გაიგონ სიმართლე და არხების მიმართ ლოიალობაც შეიძლება ამის განმსაზღვრელი იყოს.

**მანანა ლოქაფიშვილი, „ინტელექტი ქვეყნის სამსახურში“** - დავეთანხმები ბატონ ჩარლზს, რომ სამოქალაქო საზოგადოება საქართველოში საკმაოდ სუსტია და ეს ბატონ იაგოს გამოკვლევებმაც აჩვენა. როდესაც გადაფარვები ხდება, ეს იმას ნიშნავს, რომ პოლიტიკურად უმწიფარია ადამიანი. იმიტომ რომ ლაპარაკია ქვეყნის განვითარების ძირითად სტრატეგიულ კურსზე და არა იმაზე, ივანიშვილი მოგვწონს თუ სააკაშვილი. ორი პოლიტიკური პოლუსია, მაგრამ ერთია დასავლური, მეორე - პრორუსული.

თუ არ გავანალიზებთ წარსულს, რა მოხდა ოცი წლის განმავლობაში, რამ გამოიწვია რომ ყველა გაერთიანდა ეროვნულ მოძრაობაში კომუნისტური ხელისუფლების დასამხობად, და შემდეგ ისევ მოხდა დაპირისპირება. ეს გამოწვეული იყო ერთადერთი მიზეზით - როდესაც ორგანიზაციაში ვატარებდით ანალიზს, ვნახეთ, რომ პირველი დაპირისპირება დაიწყო მას შემდეგ, რაც უზენაესმა საბჭომ მიიღო პრივატიზაციის შესახებ კანონი. ქართველებს გვიყვარს თავისუფლება, მაგრამ როგორც კი ეს პრივილეგიურებულ ფენებს შეეხო, მათთვის იქ დამთავრდა თავისუფლება.

ნათლად უნდა გამოიკვეთოს, რა უნდათ თავად პოლიტიკურ პარტიებს. ცოტა უფრო ღრმა ანალიზია საჭირო ყველა იმ მოვლენისა, რაც დღეს ხდება.

**ხატია ნადარაია, სოციოლოგიის მიმართულების მაგისტრატურის სტუდენტი** - რა იგულისხმება ზომიერებაში. მაინტერესებს, რატომ არის რადიკალიზმი ცუდი და ხომ არ გვერევა ზომიერება რაციონალიზმში. როდესაც სამოქალაქო საზოგადოებაზე ვსაუბრობთ, რატომ მოვიაზრებთ მასში მხოლოდ არასამთავრობო სექტორს, ან რატომ უნდა იყოს სამოქალაქო საზოგადოება ნეიტრალური მსაჯული, უნდა ჰქონდეს თუ არა მას ღირებულებითი პრეფერენციები. ითქვა, რომ თქვენი ფუნქციაა კანონის ფარგლებში, კანონის ჩარჩოში მოქმედება. სრულდება თუ არა კანონი? ყველამ კარგად იცის, რომ

სამართლიანობა და უსამართლობა ღირებულებითი პრეფერენციის საკითხია და არა იმისა, რა არის ნორმატიულად გაწერილი.

**ნინო დანელია** - იქნებ დავაზუსტოთ რას გულისხმობთ, იმიტომ რომ ნაციონალური მოძრაობა შეიძლება სულ სხვა რამეს აღიქვამდეს უსამართლობად და „ქართული ოცნება“ სხვა რამეს.

**ხატია ნადარაია, სოციოლოგიის მიმართულების მაგისტრატურის სტუდენტი** - ვგულისხმობ იდეოლოგიურ ორიენტაციებს და მათი თვალსაზრისით განსხვავებას. ასევე მაინტერესებს, როგორ უნდა იყოს გაგებული სამოქალაქო საზოგადოება, არასამთავრობო ორგანიზაციებია თუ მთელი საზოგადოება. თუ რა არის სამოქალაქო საზოგადოება ამაზე არ არსებობს ერთიანი აზრი აკადემიურ ლიტერატურაშიც კი.

**სოფიო სვანაძე, შვეიცარიის განვითარებისა და თანამშრომლობის სააგენტო სამხრეთ კავკასიაში** - კითხვა მაქვს ბატონ იაგოსთან. ვიცი, რომ არაერთი კვლევა ჩაატარეთ ამ ბოლო ხანებში. თქვენი მოსაზრება მაინტერესებს სოციალურ კაპიტალთან დაკავშირებით. ზოგადად საქართველოში და განსაკუთრებით რეგიონებში რა სიტუაცია გვაქვს და რამდენად მნიშვნელოვანია ამ კუთხით ფიქრი და ანალიზი.

**ნინო დანელია** - მომხსენებლებს ვთხოვ, პასუხის გაცემა დავიწყოთ ერთი შეხედვით მარტივი კითხვით, რა საჭიროა ზომიერება და რატომ არის რადიკალიზმი ცუდი და რას ვგულისხმობთ ზომიერებაში და რას - რადიკალიზმში.

**იაგო კაჭკაჭიშვილი** - ალბათ მართლაც აჯობებდა ამით დავგეწყო, რა შინაარსი დევს ამ ცნებებში. ზომიერება და რადიკალიზმი წარმოვიდგინოთ არა როგორც კონტრადიქტორული ცნებები, რომლებიც ერთმანეთს გამორიცხავს, არამედ წარმოვიდგინოთ სიბრტყეში, როდესაც რადიკალიზმის პირობებში შესაძლებელია ზომიერების შენარჩუნება. შესაბამისად, ჩემი აზრით, რადიკალიზმის ორი კონტექსტი უნდა განვასხვავოთ ერთმანეთისაგან, ერთი პოზიტიური და მეორე - ნეგატიური. რადიკალიზმის ნეგატიური კონტექსტი არის დაპირისპირება, ამ შემთხვევაში, პოლიტიკურ აქტორებს შორის, როდესაც ეს დაპირისპირება სცდება როგორც ღირებულებით ასევე სამართლებრივ ჩარჩოებს. ანუ როდესაც ექსტრემიზმი გადის რაციონალური დისკურსის გარეთ და ხდება ირაციონალური. ხოლო ისეთი რადიკალიზმი, რომელიც ტოვებს სივრცეს მათ შორის თანამშრომლობისთვის, დისკუსიისთვის, და გულისხმობს სამართლებრივი და ღირებულებითი პრინციპების ერთგულებას, არის რადიკალიზმის პოზიტიური კონოტაცია. ჩემთვის რადიკალიზმი და ზომიერება არის ორი, არა ურთიერთგამომრიცხავი, არამედ პოლიტიკური კულტურის კონტექსტში მოთანამშრომლე ცნებები.

**თამარ ჩუგოშვილი** - ჩემთვის რადიკალიზმი პრობლემა ხდება, როდესაც გადადის დესტრუქციულ ფორმატში, უკანონო ფორმატში, რის ნიშნებსაც ვხედავთ ჩვენს საზოგადოებაში. საბოლოო ჯამში, ყველაფერი რაც ხდება, აქეთკენ მიდის, დესტრუქციული და უკანონო ფორმისკენ და ეს არის ჩემი აზრით პრობლემა. დებატები რომ მიმდინარეობდეს, როგორ და რა ფორმით გამოიხატება ეს ყველაფერი, ამასაც აქვს მნიშვნელობა. რომ იყოს საუბარი იმაზე, რომ რადიკალურად განსხვავებულ აზრებს

ვახვედრებთ ერთმანეთს, ეს არის სხვა მოცემულობა, მაგრამ როდესაც ეს გადადის ფიზიკურ აგრესიასა და დაპირისპირებაში, რომელსაც ჩვენ ვხედავთ და ის არის წახალისებული, ეს უკვე სერიოზული პრობლემაა.

შემიძლია ჩემი გამოცდილებიდან გითხრათ, რომ შედეგების მიღწევა, რაც ჩემთვის მთავარია, არის ყველაზე წარმატებული კონსტრუქციული და არა რადიკალური ფორმით, თუმცა ესეც არჩევანია და ადამიანმა თავისი მიზნების მისაღწევად შეიძლება ექსტრემისტული გზები აირჩიოს.

კითხვა იყო, რატომ მოიაზრება სამოქალაქო საზოგადოებაში მხოლოდ არასამთავრობო ორგანიზაციები. მე სამოქალაქო საზოგადოებაში მხოლოდ მათ არ მოვიაზრებ. როდესაც არასამთავრობო ორგანიზაციებზე ვლაპარაკობთ, ვამბობთ არასამთავრობო ორგანიზაციებს. ჩვენს საქმიანობასა და კამპანიაში ჩართულები იყვნენ არა მარტო არასამთავრობო ორგანიზაციები, ასევე ფიზიკური პირები, მოქალაქეები და ჩვენ ყველანაირად ვცდილობდით წაგვებხალისებინა ინდივიდების მონაწილეობა ამ კამპანიაში და შესაბამისად უფრო სამოქალაქო საზოგადოების აქტიურობას დამსგავსებოდა და არა მარტო არასამთავრობო ორგანიზაციისას.

რაც შეეხება კანონის ფარგლებს, ვთქვი, რომ ჩვენთვის ღირებულებაა კანონის უზენაესობა. პირდაპირ არ უნდა გავიგოთ, რომ თვითონ კანონი შეიძლება იყოს უსამართლო და ყველაფერს აკეთებ მის შესაცვლელად. კანონის უზენაესობის პატივისცემა და ადამიანის უფლებების პატივისცემა არის უფრო ფართო, ვიდრე წერტილ-მძიმით ჩანაწერების კითხვა. ამიტომ ვინაიდან ჩარჩო საკმაოდ სწორი და სამართლიანია, მისი მიყოლაც ლოგიკურად და ნორმალურად მიმაჩნია.

**ხატია ნადარაია, სოციოლოგიის მიმართულების მაგისტრატურის სტუდენტი** - რამდენად შესაძლებელია ამ ჩარჩოს დაცვა ღირებულებითი პრეფერენციების გარეშე. რამდენად შესაძლებელია არ გქონდეთ ღირებულებრივი ორიენტაცია იდეოლოგიებთან მიმართებაში? რამდენად შეიძლება იყოს ადამიანი ნეიტრალური მსაჯული, რომელიც ჩართულია პოლიტიკის შემუშავებაში?

**თამარ ჩუგოშვილი** - ინტერესების კონფლიქტს გულისხმობთ?

**ხატია ნადარაია, სოციოლოგიის მიმართულების მაგისტრატურის სტუდენტი** - არა, ამას არ ვგულისხმობ. დავუშვათ, ვიღაც არის მემარჯვენე, ვიღაც - მემარცხენე. ერთს სხვანაირად ესმის სამართლიანობა, მეორეს - სხვანაირად. ამ სახის პრეფერენციების გადაუბიჯებლად რამდენად წარმოგიდგენიათ კანონის შექმნის შესაძლებლობა.

**თამარ ჩუგოშვილი** - მთავარია ეს ყველაფერი იქმნებოდეს პროცესში, იყოს დისკუსია და ეს გაძლევს ჩარჩოს. რატომ არის დემოკრატია ღირებულება. იმიტომ რომ აქ პროცესი უფრო მნიშვნელოვანია. ის რომ ყველა აზრს აქვს არსებობის უფლება, მაგრამ თუ პროცესი გამართულია, არის დისკუსია და დიალოგი, უმრავლესობა და ინფორმირებული გადაწყვეტილება, ეს არის თავისთავად ღირებულება და არა ის, რომ მემარჯვენეების ღირებულებები უფრო სწორია ვიდრე მემარცხენეების და ამიტომ მათ უნდა გაიმარჯვონ. დემოკრატია იმიტომ არის ჩემთვის ღირებულება, რომ რომელი ჯგუფიც „გადაქაჩავს“, იმის გადაწყვეტილება იქნება მიღებული. დემოკრატია ჩემთვის ის არის, როგორ მიიღება გადაწყვეტილებები, და არა ის, რომლის ოდეოლოგია უფრო გამართული და მართებულია, იმიტომ რომ ყველა აზრს აქვს არსებობის შესაძლებლობა,

ყველა აზრს აქვს უფლება იყოს დაფიქსირებული, ყველას აქვს თავისი აზრის გამოხატვის უფლება, მაგრამ გადაწყვეტილება როგორ მიიღება, ეს არის გადამწყვეტი.

**იაგო კაჭკაჭიშვილი** - ვფიქრობ ჩემთვის გასაგებია ხატისა შეკითხვა. რასაკვირველია ღირებულებებს შორის და პოლიტიკურ იდეოლოგიებს შორის დაპირისპირებას არავინ უარყოფს, და ამ თვალსაზრისით უნიფიცირების ყოველგვარი მოთხოვნა დემოკრატიის პირობებში აბსურდი და შეუძლებელი პოლიტიკური პროექტი იქნება, მაგრამ ნებისმიერ პოლიტიკურ იდეოლოგიას, თუ შეიძლება ასე ითქვას, აქვს სოციალურ პროექტად ქცევის ლოგიკა. ნებისმიერი პოლიტიკური იდეოლოგია შეიძლება იქცეს რეალურ სოციალურ წესრიგად გარკვეული ნორმატიული პრინციპების შექმნით და დაცვით. ეს უნდა იქნეს დაცული. პოლიტიკურ იდეოლოგიებს შორის დაპირისპირება ფაქტია, მაგრამ თუ გინდა ეს პოლიტიკური იდეოლოგია, არჩეული სხვადასხვა პოლიტიკური ძალის მიერ, აქციო რეალურ სოციალურ პროექტად, პატივი უნდა სცე სამართლიან კანონებს.

**ნინო დანელია** - ახლა ბატონ ჩარლზს მოვუსმინოთ. რა შეგიძლიათ თქვათ იმ გარე ფაქტორებზე, რომლებიც ძალიან ხშირად განსაზღვრავენ ხოლმე ქვეყნის შიგნით მიმდინარე პროცესებს.

**ჩარლზ ფერბენქსი** - თუ გაინტერესებთ, არის თუ არა განსხვავება პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს შორის, გიპასუხებთ, რომ რა თქმა უნდა განსხვავება ამ ქვეყნებს შორის არსებობს, მაგრამ მათ ყველას გაუჭირდათ დემოკრატიის მშენებლობა მსოფლიოს სტანდარტების მიხედვით.

თუ კი ერთმანეთს დავუპირისპირებთ საქართველოს მოსახლეობაში უნივერსალურად აღიარებულ მოსაზრებას, რომ საქართველო უნდა იყოს დემოკრატიული ქვეყანა და იმას შორის, თუ რა მიღწევები შეინიშნება ქვეყანაში დემოკრატიის განვითარების კუთხით, მათ შორის დიდ კონტრასტს დავინახავთ. ბევრ სხვა პოსტსაბჭოთა ქვეყანაში უარესად არის საქმე ამ კუთხით. მართალია, რომ საქართველომ ბევრს მიაღწია, მაგრამ დემოკრატიის გარეშე ამ მიღწევებს საფრთხე ემუქრება.

მსგავსებები პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს შორის ბევრად უფრო შთამბეჭდავია, ვიდრე განსახვავებები. გამონაკლისია ბალტიის ქვეყნები, სადაც პოლიტიკურმა ელიტამ საზოგადოების ხელშეწყობით გადაწყვეტილება მიიღო ყველაფერში დამსგავსებოდა ევროპას. მიუხედავად იმისა თუ რა დაუჯდებოდათ ეს, ისინი მზად იყვნენ ყველაფრისათვის, ოღონდაც თავიდან აეცილებინათ რუსეთთან დაბრუნების შესაძლებლობა. [საქართველოში] არსებობს მეორე შესაძლებლობა და რისკი, ევროპის არასაკმარისი იმიტირებით საქართველო ყირგიზეთის ბედს გაიზიარებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ საქართველო გადაიქცევა ღარიბ, დასავალეთის მიერ დავიწყებულ და რუსეთის ამბიციებს შეწირულ ქვეყნად. აქედან გამომდინარე საკუთარ თავს უნდა ვკითხოთ, რა შიდა და გარე ცვლილებები შეიძლება მოყვეს დაპირისპირებული მხარეებს შორის არსებულ კონფრონტაციას არჩევნების შემდეგ? ამ არჩევნებს ბევრი ცვლილება მოყვება, იმის მიუხედავად თუ ვინ მოიგებს.

ახლა იმის შესახებ, თუ რატომ არის რადიკალიზმი ცუდი? იმიტომ რომ არაზომიერება ჰგავს ექსტრემიზმს. ეს ჩემი პირადი აზრია. მაგრამ შეიძლება რადიკალიზმმა ეფექტურად იფუნქციონიროს დემოკრატიულ ჩარჩოებში თუ კი



იარსებებს წინასწარ დადგენილი წინაპირობა. მაგრამ საქართველოში, სადაც მთავრობა ძალაუფლების შენარჩუნებისათვის თავდაუზოგავად იბრძვის, ხოლო ოპოზიცია კი ძლიერ ექტრემალურია და ამიტომ ეფექტურ კონკურენციას ვერ უწევს არსებულ მთავრობას, ასეთ შემთხვევაში ექტრემიზმს კონფრონტაციამდე მივყავართ. კონფრონტაციას კი, - პერიოდული ქუჩის რევოლუციებისაკენ, რის შედეგადაც სახელმწიფო ვერა და ვერ ახერხებს გრძელვადიან სტაბილურობას მიაღწიოს.

ხატია ნადარაიამ აღნიშნა, რომ სამოქალაქო საზოგადოება არ არის მხოლოდ არასამთავრობო სექტორი, რაშიც ნამდვილად ვეთანხმები. როდესაც ვამბობ, რომ სამოქალაქო საზოგადოება სუსტია, არ ვგულისხმობ, რომ არასამთავრობო სექტორია სუსტი, მით უმეტეს ისინი, რომლებმაც სერიოზული როლი ითამაშეს უკანასკნელ ხანებში. დასავლეთის ქვეყნებში ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწილი სამოქალაქო საზოგადოებისა, ჰეგელის განსაზღვრებით თუ ვიხელმძღვანელებთ, არის კერძო სექტორი. კერძო სექტორს უდიდესი რესურსი გააჩნია და ის ამას პოლიტიკაში იყენებს. აქედან გამომდინარე პოლიტიკა კონკურენტუნარიანობას ინარჩუნებს, რადგან სხვადასხვა ბიზნესს სხვადასხვა ინტერესი აქვს. საქართველოში, გამომდინარე იქიდან, თუ რა დოზით ხდება ბიზნესის მხრიდან ოპოზიციური პარტიებისადმი მხარდაჭერის ღიად გამოხატვა, გამონაკლისია „ქართუ ბანკი“, შეიძლება დავასკვნათ, რომ სამოქალაქო საზოგადოების უმეტესობა პოლიტიკური აქტორი არაა. სამოქალაქო საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილია ასევე მართლმადიდებლური ეკლესია, რომელსაც დიდი გავლენა აქვს. თუმცა ჩემის აზრით ის შინაგანად არაა დემოკრატიული.

არსებობს კიდევ ერთი შეკითხვა, არის თუ არა საზოგადოება რადიკალური? ამ კითხვაზე კონკრეტული პასუხის გაცემა გამიჭირდება. მე სოციოლოგი არ ვარ, მაგრამ ისეთი შთაბეჭდილება მრჩება, რომ საქართველოში ჩატარებულ გამოკითხვებში სამიზნე ჯგუფების შერჩევა უმეტესად არადექვატურად ხდება. ამიტომ ვიმსჯელებ ჩემი დაკვირვებების მიხედვით. პირადად ვაკვირდებოდი ოპოზიციის მიერ ჩატარებულ დემონსტრაციებს 2007-2009 წლების განმავლობაში. ამ მიტინგებზე მოსული მხარდამჭერები ხშირად უფრო მეტ რადიკალიზმს მოითხოვდა მიტინგის ორგანიზატორებისაგან, ვიდრე ეს დემონსტრაციის ლიდერებს სურდათ. პოლიტიკური ლიდერის პასუხისმგებლობა კი ისაა, თუ როგორ გადააქციოს ხალხის ექსტრემალური მოთხოვნები ტაქტიკურ რეალობად, რაც საქართველოში არცთუ ისე ეფექტურად ხდებოდა. მაგალითისთვის ავიღოთ ლინკოლნი, რომელიც ბუნებით ექსტრემისტი იყო და სძულდა მონობა, მაგრამ მან ისეთი პოზიცია შეიმუშავა, რომელიც გულისხმობდა მონობის დასავლეთისაკენ [შტატები] გავრცელების შეჩერებას. ეს გადაწყვეტილება მისი მხიდრან იყო არარადიკალური, არამედ ზომიერი. მაგრამ ეს მას გამოადგა იმისათვის, რომ არჩევნებში და ომში მოეპოვებინა გამარჯვება. სხვაგვარად ის ნამდვილად ვერ მიაღწევდა ამ გამარჯვებას.

**იაგო კაჭკაჭიშვილი** - მე მჯერა, რომ არ არსებობს სოციალური ჯგუფი ამა თუ იმ პოლიტიკურ თუ კულტურულ კონტექსტში, რომელიც თანმიმდევრულად აუცილებლად რადიკალურია, ან თანმიმდევრულად აუცილებლად ექსტრემისტური. რადიკალიზმი და ექსტრემიზმი ხშირად გადადის ერთნეთში. ერთი და იგივე ადამიანი ერთნაირი წარმატებით შეიძლება იყოს როგორც პუბლიკის, ისე ბრბოს წევრი. არავინ იბადება ან მხოლოდ პუბლიკის, ან მხოლოდ ბრბოს წევრად. გააჩნია პოლიტიკურ კონტექსტს. ამიტომ ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს პოლიტიკური ლიდერების რიტორიკას, რაშიც დავრწმუნდით ჩვენი უახლესი ისტორიის განმავლობაში. ასევე ძალიან დიდი

მნიშვნელობა აქვს სამოქალაქო საზოგადოების ჩართულობას იმ თვალსაზრისით, რომ არაექსტრემისტული მდგომარეობა მეტნაკლებად სტაბილური გახადონ საზოგადოებაში.

მეორე მხრივ, რასაკვირველია, ის რომ იყო არაექსტრემისტული, არის პოლიტიკური კულტურის პროდუქტი. პოლიტიკური კულტურა კი ძალიან მნიშვნელოვნად შენდება გამოცდილებაზე. მახსოვს, როდესაც 2007-2009 წლების არნახულმა პროტესტებმა რეალური პროდუქტი ვერ გამოიღო ხელისუფლების დასუსტების თვალსაზრისით. ყველა გამოკითხვაში მოქალაქეების მიერ ცალსახად იყო დომინანტური პოზიცია გაცხადებული, რომ დამთავრდა ხელისუფლების შეცვლის ძალადობრივი გზა და ის არის გაკოტრებული. ეს არ არის იოლი და ხელწამოსაკრავი მონაპოვარი. მაგრამ მეორე მხრივ არც იმის თქმა შეიძლება, თითქოს რადიკალიზმის დრო ერთხელ და საბოლოოდ დასამარდა. ვისწავლეთ რაღაცები, მაგრამ კიდევ გვჭირდება მხარდაჭერა ძირითადი პოლიტიკური აქტორების მხრიდან და სამოქალაქო საზოგადოების მხრიდან. სწორედ ამიტომ იყო, რომ როდესაც ვახსენე, რომ ზომიერების ერთ-ერთი რესურსი არის ის, რომ მთავარი ოპოზიციური ძალა არ მოუწოდებს ძალადობრივი მეთოდებით ხელისუფლების შეცვლისკენ. ეს არის პოზიტიური ნიშანი, რომლის არდანახვა და დაუფასებლობა არ შეიძლება.

შეკითხვა დაისვა სოციალურ კაპიტალთან დაკავშირებითაც. კონკრეტული კვლევები სოციალურ კაპიტალთან დაკავშირებით არ ჩაგვიტარებია, მაგრამ შემძლია გითხრათ როგორია სხვადასხვა კვლევების საფუძველზე მიღებული შედეგების ჩემებური ანალიზი და ინტერპრეტაცია. დღეს სოციალური კაპიტალი, ნდობა რომელიმე პოლიტიკოსის ან თუნდაც რომელიმე ჯგუფის მიმართ ძირითადად შენდება ისეთ ფაქტორებზე, როგორც არის ეროვნული და ნაციონალური ღირებულებების მიმართულება, რომელიც ზოგჯერ ნაციონალისტურ ელფერსაც იძენს ხოლმე, აქ შემოდის რელიგიური დისკურსი და ორთოდოქსულობაც. ესეც ძალიან მნიშვნელოვანია. და თუ დააკვირდებით, ნებისმიერი პოლიტიკური ძალა დღესაც კი საკუთარი თავის ლეგიტიმაციისთვის ცდილობს გამოიყენოს ეკლესიის მხარდაჭერა და ატრიბუტიკა, და ყველაფერი ეს, ნაციონალური და რელიგიური დისკურსებიც აუცილებლად უნდა კორელირებდეს, თუმცა ეს ძალიან უცნაური კორელაციაა ხოლმე, სოციალურ პროექტებთან. ეს სამი ფაქტორი აშენებს დღეს სოციალურ ნდობას რომელიმე პოლიტიკური ძალის მიმართ. რამდენად არის ეს ფაქტორები დემოკრატიული საზოგადოებისთვის ადეკვატური, ეს ცალკე თემაა. ცხადია, არ არის, მაგრამ ამ ვითარებაში ვცხოვრობთ დღემდე.

**ვალერი ოთხოზორია** - გავაგრძელებდი დისკურსს ზომიერების შესახებ და დაგისვამდით ასეთ შეკითხვას - ზომიერების გაგება, რომელსაც გვთავაზობთ, ზომიერების ფენომენი, როგორც მთლიანობა, რომელსაც აუცილებლად შეეხებით თუკი რეფლექსიას შეეცდებით ამ თემაზე, ეს მთლიანობა პირადად მე წარმომიდგება როგორც კონსტიტუცია, მაგალითად როგორც საქართველოს კონსტიტუცია. ამ პრინციპების ერთიანობა ჩემთვის ქმნის ზომიერების ჩარჩოს. მაინტერესებს, რამდენად არის კონსტიტუციური ტერმინი „ზომიერება“ მომხსენებლებისთვის.

მეორე მომენტი - როდესაც ზომიერებაზე რეფლექსიას მიყვანენ მომხსენებლები, მომეჩვენა, რომ ზომიერებაზე საუბრის დროს მათ მეტყველებაში უზომობის რესურსი არ იქნა „პრივილეგირებული“. ეს მომეჩვენა თუ მართლა ასეა? მაინტერესებს, რამდენად შეგიძლიათ იმსჯელოთ ჩვენს საზოგადოებაში, კულტურაში უზომობაზე, როგორც

რესურსზე, რაღაც ენერჯიაზე, რომელიც იხსნება იმგვარად, რომ თავის გზაზე ბარიერებს არ ხვდება.

როდესაც გისმენდით, შევეცადე გავყოლოდი უზომობის რესურსს. ჩემი აზრით, უზომობა არის თანმდევი ჩვენი ცხოვრების წესის ზოგადად, და არ არის მხოლოდ პოლიტიკური ფენომენი.

ჩემი დაკვირვებით უნივერსიტეტებში დღეს არ ხდება ქართული პოლიტიკური ტრადიციის ინტერპრეტაცია და აქტუალიზება. რა არის ამის მიზეზი?

**ბეჟან მშვიდლობაძე** - ჩემი აზრით პოლიტიკაში სარწმუნოება არ უნდა ერეოდეს. სტაბილურობისკენ ხელისუფლებამ უკვე გადადგა ნაბიჯები, კერძოდ ნულოვანი ტოლერანტობა წინასაარჩევნო დარღვევებზე და რაც შეიძლება მეტი დამკვირვებელი სხვა ქვეყნებიდან.

**გია არეშიძე** - უკვე აღვნიშნე, რომ უმრავლესობა ჩვენშიც და სხვაგანაც მისწრაფებულია სტაბილურობისკენ. მაგრამ ვეთანხმები იაგოს, რომ ის შეიძლება ტექნოლოგიებით თუ სხვა ხერხებით გადაიყვანონ სულ სხვა მდგომარეობაში. მაგრამ რატომ არ უნდა იყოს უფრო დიდი ტენდენცია თავშეუკავებლობისკენ, როდესაც ვხედავთ რომ არა მარტო ჩვენს ქვეყანაში, მაგრამ აქ განსაკუთრებით, პოლიტიკურად წარმატებულები სრულიად თავშეუკავებელი პოლიტიკური პლატფორმები ან პიროვნებები ხდებიან.

**ჩარლზ ფერბენქსი** - პრეზიდენტ სააკაშვილს ალბათ ამდენი წარმოსახვის უნარი და მოქნილობა ვერ ექნებოდა, ზომიერი ბუნების რომ ყოფილიყო. სამწუხაროა, რომ პროფესიული უსაფრთხოების მდგომარეობა საქართველოში სკანდალურად მძიმეა. ღარიბ ადამიანებს საქართველოში პოლიტიკური ხმა არ გააჩნიათ. ამ მხრივ გამონაკლისია ლეიბორისტული პარტია, რომელიც დემაგოგიურია და ისეთ შთაბეჭდილებას ტოვებს, რომ საუბრობს ზოგიერთ კონკრეტულ სკანდალურ საკითხებზე, მაგრამ არ გააჩნია პოლიტიკური ხაზი, რომელსაც გაყვებოდა. ეს პარტია არ მოითხოვს პორბლემების გადაჭრას, მხოლოდ საუბრობს. ეს მიუთითებს იმაზე, რომ, რომ საქართველომ დიდი გზა უნდა გაიაროს იმ პოლიტიკაზე გადასასვლელად, რომელიც წარმოადგენს ხალხის ინტერესებს და რომელიც არის პლურალისტური, ისე როგორც ეს ხდება დასავლურ პოლიტიკაში. ეს მარტო ქართულ პოლიტიკის მახასიათებელი არ არის, ამას საერთო აქვს ქართულ ტრადიციასთანაც, იმიტომ რომ სამსახურის მისაღებად ქართველები ნათესავენ და მეგობრებს აკითხავენ, იმის ნაცვლად რომ ხმა მისცენ იმ პოლიტიკურ პარტიას, რომელიც უფრო მეტ სამუშაო ადგილს შექმნის. სოციალური მეცნიერებები ამას პარტიკულარისტულ კავშირებს ეძახიან. ეს კავშირები ჯერ კიდევ ძალიან მნიშვნელოვანია საქართველოში. ერთ დროს ეს მნიშვნელოვანი იყო ამერიკაშიც, მაგრამ დემოკრატიზაციამ და თავისუფალმა ბაზარმა დროთა განმავლობაში ამგვარი ოჯახური და კლანური კავშირები დაარღვია.

**იაგო კაჭკაჭიშვილი** - დაისვა შეკითხვა, არის თუ არა ზომიერება კონსტიტუციური ცნება. გააჩნია კონსტიტუციას. თუ მასში წერია, რომ ამა თუ იმ საზოგადოებაში დომინანტური ერი უნდა ფლობდეს ყველა სოციალურ პრივილეგიას, ეს იქნება კონსტიტუცია, რომელიც იქნება არაზომიერი. იქ, სადაც დაცულია საყოველთაოდ აღიარებული დემოკრატიული ღირებულებები, ის კონსტიტუცია ზომიერია.

ასევე იკითხეს, ამორფულია თუ არა ჩვენი საზოგადოება. ერთ-ერთი პრობლემა, რაც პოლიტიკურ პარტიებს მთელი უახლოესი საქართველოს ისტორიაში ახასიათებს. არის ის, რომ უჭირთ მოხაზონ ის სეგმენტი საზოგადოებაში, რომელიც იქნება მათი იდეების ან პრინციპების რეპრეზენტატორი. ამ აზრით ჩვენი საზოგადოება რა თქმა უნდა ამორფულია. პოლიტიკური ან სხვა იდეების თუ იდეოლოგიების თვალსაზრისით ჩვენი საზოგადოება არის ერთმანეთში მაინცდამაინც არამკაფიო საზღვრების მატარებელი, რაც ერთი მხრივ პრობლემას უქმნის პოლიტიკურ პარტიებს, იმიტომ რომ არ იციან საზოგადოების რომელ სეგმენტზე დაგეგმონ თავინათი წინასაარჩევნო აქტიურობა, მეორე მხრივ აყენებს ფუფუნების მდგომარეობაში, იმიტომ რომ პოტენციურად შეიძლება იბრძოლონ საზოგადოების ყველა ჯგუფის გადმობირებაზე.

**წინო დანელია** - თუ შეიძლება ისე გავიგოთ, რომ რადიკალიზმი არის ყველაფერი ის, რაც არის ძალადობრივი ან წარმოშობს ძალადობას, და ყველაფერი, რაც არ არის ძალადობრივი, თუნდაც რადიკალური მოთხოვნების ჩათვლით, მაგალითად არის ქუჩაში საპროტესტო აქცია, გაფიცვა, გამოხატვის ძალიან რადიკალური ზომა და არის მოთხოვნა, რომ შეიცვალოს არსებული შრომის კოდექსი. არამძალადობრივი აქცია რადიკალური მოთხოვნით არის თუ არა რადიკალიზმის კონცეპტი და როგორ შეიძლება ეს უკავშირდებოდეს ზომიერებას. თქვენი აზრით რამდენად მნიშვნელოვანია სწორედ პოლიტიკური დისკურსისთვის ის, რომ ასეთი არამძალადობრივი რადიკალური მოთხოვნები ზომიერი - კომპრომისი, მოლაპარაკებები, ა.შ. ერთმანეთის პარალელურად ვითარდებოდეს. სწორედ იმისთვის, რომ მოიტანოს ერთიანი შედეგი, რასაც ჰქვია დემოკრატია საქართველოში.

**თამარ ჩუგოშვილი** - საუბარია ალბათ იმაზე, რა არის დომინანტური. ვფიქრობ, რომ რაღაც დოზით არის რადიკალიზმი, მაგრამ ვითარება მგონი იცვლება წინა პერიოდთან შედარებით, როცა მოთხოვნები უფრო რადიკალური იყო, მაგალითად მოითხოვდნენ ვიღაცის გადადგომას. ახლა ეს აღარ გვაქვს. ასეთი ტიპის რადიკალური მოთხოვნები დღეს ნაკლებად ისმის. ჩემი აზრით შედეგების მიღწევის თვალსაზრისით კონსტრუქციულობა არის ძალიან მნიშვნელოვანი და ჩვენ ეს გზა გვაქვს არჩეული. და ვხედავ, რომ ამ გზას შედეგები მოაქვს. თუმცა რადიკალიზმი პრინციპულობის კონტექსტში ზოგჯერ საჭირო არის.

**იაგო კაკაჭიშვილი** - დავეთანხმები ქალბატონ თამარს. მე უკვე ვთქვი ეს, გავიმეორებ სხვა სიტყვებით. არსებობს ხისტი რადიკალიზმი და რბილი რადიკალიზმი. რბილი რადიკალიზმი აუცილებლად გულისხმობს კომპრომისების უნარის ქონას დაპირისპირებულ მხარეებს შორის, ასევე სამართლებრივი და ღირებულებრივი ჩარჩოების არსებობას. ხოლო ხისტი რადიკალიზმი გამორიცხავს ყველაფერ ამას. ხისტი რადიკალიზმი ცუდია, რბილი რადიკალიზმი - კარგი.

**წინო დანელია** - თუმცა ახალგაზრდებს ახასიათებთ რადიკალიზმი, ეს რომ ასე არ იყოს, ცუდად იქნებოდა საქმე. იმიტომ რომ ყველა ქვეყანაში და ყველა დროში სტუდენტური ნაწილი სწორედ ის ნაწილია, რომელიც გამოირჩევა თავისი ემოციური რადიკალიზმით და ეს რომ არის, ძალიან კარგია. რადიკალიზმი, რომელიც ამბობს, ყველაფერი ან არაფერი, არის ცუდი, და რადიკალიზმი, რომელიც თავის თავში



გულისხმობს გარკვეული ტიპის კომპრომისს, არის ალბათ ის, რაც საბოლოოდ დემოკრატიის დისკურსს განაპირობებს.

**ჩარლზ ფერბენქსი** - რადიკალიზმს არ განვმარტავდი როგორც ესექტრემისტულ პოლიტიკას, რომელიც ძალადობას უკავშირდება, იმიტომ რომ შესაძლოა არსებობდეს ესექტრემისტული პოლიტიკა, რომელსაც შედეგად არ მოჰყვება ძალადობა. მაგრამ მიუხედავად ამისა ის მაინც საშიშია.

**ნინო დანელია** - დიდი მადლობა მომხსენებლებს, ჩვენს სტუმრებს. დისკუსია დასრულებულია.